

Den missuppfattade Dominansen

av Per Jensen - professor i etologi

Inledning

På kurser lär man ut hur man övar upp sin egen dominans och får hunden att sjunka på familjens rangskala. Dominans sägs vara en förutsättning för lyckad dressyr.

Det kan vara på sin plats att närmare granska den etologiska bakgrunden till det här och att föra en kritisk granskning av begreppet, för att se hur det egentligen är inom hundhållningen.

1922 publicerades en vetenskaplig artikel av en norsk psykolog *Thorleif Schelderup-Ebbe*, där han redovisade sina observationer av aggressivt beteende i en hönsflock. Han hade iakttagit att hönsen, när de hade begränsad tillgång till föda, inte hackade på varandra slumpmässigt. I stället var det så att en höna hackade på alla andra och därigenom kunde ta hur mycket mat den ville, en höna hackade på alla utom den första och så vidare till ett lägsta höns som inte hackade någon och själv blev hackad av alla andra.

Schelderup-Ebbe kallade detta nyupptäckta fenomen för en "*hackordning*".

Dominansbegreppets historia

Detta arbete blev startskottet för en lavinartad mängd forskning runt den sociala organisationen hos flocklevande djur. Hackordningar visade sig finnas hos mängder av olika arter, både fåglar och däggdjur. Nötkreatur, vargar, får och grisar, till och med våra närmaste släktingar, människoaporna, uppvisade en social organisation som i stort sett liknade den som hade hittats hos höns.

Eftersom "*hackordningen*" var ett begrepp som syftade på fåglars sätt att visa aggressivt beteende, började man i stället att tala om rangordning eller hierarki. Djur högt upp i rangordningen kallades dominanta och individer därunder för subdominanta.

Under 30-, 40- och 50-talet publicerades enorma mängder av arbeten med studier av rangordningar hos olika djurarter. Flera framstående etologer ansåg att man upptäckt en av de viktigaste faktorerna som reglerar flocklivet bland djur och kanske även bland människor.

Denna syn skulle komma att ifrågasättas kraftigt i början av 1960-talet. Man hade förbiset ett viktigt faktum i sammanhanget - **alla hittillsvarande studier hade genomförts på djur i fångenskap eller djur med begränsad tillgång på olika resurser.**

Kritik mot dominansbegreppet

Det som fick vissa etologer att börja ifrågasätta vikten av rangordning i en djurgrupp var det fältstudie av apor som började ta fart i slutet av 50-talet.

1963 skrev den amerikanska etologen *Thelma Rowell* i en vetenskaplig artikel att hon hade hittat mycket få tecken på att viltlevande rhesusapor hade någon som helst rangordning. I en jämförelse hon utförde mellan frilevande apor och apor i djurpark konstaterade hon att fångenskapen ledde till en välutvecklad hierarki, medan man svårligen kunde hitta något sådant hos de viltlevande.

Vidare menade hon att det inte var så att det var de dominanta djuren som sörjde för att upprätthålla rangordningen, utan de subdominanta. Detta gjorde de genom att aktivt undvika att konfronteras med de dominanta djuren.

Rowell gick så långt, att hon i en senare artikel skrev att en strikt rangordning är ett sjukdomssymptom, ett tecken på att flocken inte lever i naturlig harmoni. Detta grundade hon bland annat på det faktum, att obduktioner av apor som vistats i flockar i fångenskap visade att ranglåga

djur hade sjukliga förändringar, troligen förorsakade av långvarig stress, till exempel binjurförstoring, magsårslänkande förändringar m.m.

Flera kritiska litteratursammanställningar följde i kölvattnet av Rowells arbeten. Det visade sig att rangordningen inte bara hade studerats i stort sett uteslutande hos djur i fångenskap, utan också att själva dominansbegreppet ofta var mycket dåligt definierat. Dessutom använde två olika forskare mycket sällan samma definition. Uppenbara cirkelresonemang var inte ovanliga.

Det förekom till exempel att man ville studera vad rangordningen hade för effekt på hur en begränsad mängd föda distribuerades inom flocken. Ett dominant djur kunde då definieras som ett djur som hade företräde till födan och man kom fram till den föga förvånande slutsatsen att dominanta djur kunde äta mer än subdominanta.

Rangordnings- och dominansbegreppen skakade i sina grundvalar. Var alltsammans enbart ett resultat av bristande metodik? Var det så att rangordningar i djurgrupper mera är en återspeglning av människans förmåga att kunna räkna än ett faktiskt biologiskt fenomen?

Vad är då dominans?

Det finns ett stort behov att strama upp definitionerna och synen på de gamla teorierna. I början av 1970-talet föreslogs det att man skulle begränsa dominans till att betyda "företräde". Man talade om företräde till begränsad föda eller begränsat vatten, eller företräde till sexualpartner.

I denna mycket begränsade betydelse försöker etologerna idag att använda begreppet. **Det innebär att dominansen enbart har en funktion i det ögonblick resurserna är begränsade.**

Det här förklarar också varför rangordning främst förekommer hos djur i fångenskap - det är ju där som resurserna verkligen är begränsade. Föda, utrymme, viloplats, vatten - allt finns i begränsad upplaga. I ett naturligt tillstånd finns ofta överskott av allt detta, speciellt hos gräsätare och allätare. *Rowells gamla observationer, att det är de subdominanta som upprätthåller rangordningen när resurserna tryter, har bekräftats av några relativt nya undersökningar. Det tycks alltså vara sällsynt med aktivt "dominerande" beteenden.*

Förbisedda flockmekanismer

Mycket på grund av att det är relativt enkelt att studera dominans inom grupper med begränsad resurstillgång, har man förbisetat många andra faktorer i flockens dynamik.

Rangordningen är ju en frånstötande faktor - den bidrar till att hålla individer så långt från varandra att aggression inte ska behöva uppstå. Man inser förmodligen lätt att det måste finnas ännu starkare och mer betydelsefulla attraherande faktorer. Annars skulle inte djur leva i flock.

Sådana saker har emellertid ägnats mycket litet forskning, även om intresset ökat kraftigt under senare år. Det visar sig då att de flesta djurgrupper inte alls karakteriserats av aggressiva relationer, utan av förhållanden som närmast kan beskrivas som vänskapliga och kärleksfulla. Djur ligger tätt tillsammans och värmer varandra, de samarbetar i jakt och i att undvika att själva bli dödade, de får information från varandra om annalkande och om var det finns föda.

Den kände vargforskaren David Mech skriver att förhållandet mellan djuren i de viltlevande vargflockar han studerat inte karakteriserats av någon entydig dominans- eller underkastelserelation. I stället verkar flocken hållas samman av relationer som närmast kan beskrivas som vänskapliga och ömma. Mech skriver att de subdominantas attityd till de dominanterna liknar kärlek och tillgivenhet än skrämning underkastelse.

Ett begrepp som ofta förväxlas med dominans är "ledarskap". I etologiska sammanhang betyder en flockledare helt enkelt "den som leder flockens förflyttning". Olika djur kan vara flockledare i olika sammanhang och ledarskapet behöver inte ha något att göra med dominans.

Ledaren behöver inte heller vara samma djur som avgör vad flocken ska ägna sig åt. Andra djur kan inta en "kontrollör-roll". Ledare kan till exempel ha för avsikt att föra flocken till vattenhållet, men om kontrollören under vägen i stället vill att flocken ska vila, så blir det som kontrollören bestämmer. Sambandet mellan kontrollör-rollen och dominansen är i princip helt ostuderad.

Det bör emellertid stå helt klart att dominansstrukturen bara är en del av de mängder av dynamiska system som reglerar djurs flockliv. Det är dessutom ett system som möjligen bara träder i funktion när flockens harmoni på ett eller annat sätt är hotat. Men vad lär det oss som arbetar och lever med hundar?

Dominans och hundträning

Jag tror att det finns dubbla faror med den senaste tidens fokusering på dominans i relation en ägare-hund.

- Den första bör vara uppenbar efter denna genomgång: inom den etologiska vetenskapen har dominansbegreppet en mycket begränsad betydelse, som troligen inte har någon relevans i samband med hunddressyr.
- Den andra faran är att dominans har en mänsklig betydelse som gör att det lätt kan missuppfattas. Att vara dominant bland människor betyder ju att vara aggressiv, breda ut sig på andras bekostnad. Eftersom dominans i djurvärlden, som jag tidigare beskrev, bygger på de subdominanta djurens undvikande beteende, är själva begreppet lätt att missförstå.

Det finns inga studier som stöder tanken att inläring skulle gå lättare om dressören är dominant mot sin hund. Snarare är det möjligt att det går sämre, eftersom ett aktivt "dominerande" det vill säga ett aggressivt uppträdande från ägarens kan rubba förtroendet för dressören och göra hunden osäker.

Det finns heller inget sakligt stöd för åsikterna att hundar som vaktar liggplatser, matplatser eller tuggben, eller hundar som morrar åt husse eller matte skulle vara offer för någon sorts oklara dominansförhållanden.

Som jag tidigare nämnt betyder dominans "företräde" i situationer av begränsade resurser. Ingenting annat. Eftersom det knappast är troligt att vi i våra familjer hamnar i situationer av konkurrens om Doggy eller Royal Canin med vår hund, finns det, som jag ser det, ingen som helst anledning att använda dominansbegreppet i samband med hundhållning och träning.

Vad ska vi ha för relation till våra hundar?

Eftersom dominans i många kretsar är ett ingrott begrepp som används för att enkelt för hundägaren beskriva hur man bör förhålla sig mot hunden, så tror jag att det behövs alternativa termer.

Liksom den engelske problemhundskonsulten *Roger Mugford* skulle jag vilja föreslå att man i stället fokuserar på orden "förtroende" och "tillit". Många av de situationer som beskrivs som resultat av otillräcklig dominans, tror jag i själva verket är resultatet av bristande förtroende från hundens sida.

En hund som morrar över sin matskål eller vaktar sin liggplats, har troligen fått sitt förtroende rubbat för att husse eller matte inte respekterar dess rättigheter. Att i detta läge försöka "förstärka dominansen" innebär en påtaglig risk för att ytterligare försämma förtroendet.

En morring ska inte tolkas som att "jag tror att jag kan dominera dig", utan som "jag är rädd, jag litar inte riktigt på dig".

Förtroende och tillit från hundens sida är förmodligen en förutsättning för att kunna lära den olika dressyrmoment. Bestraffningar och tillrättavisningar är moment som riskerar att förstöra

förtroendet. Dressyr handlar enbart om inläring. Hunden vill lära sig. Inläring har, såvitt vi vet, inget samband med att dressören måste vara dominant.

Det här utesluter i och för sig inte tillrättavisning som ett led i dressyr och uppfostran, men det är ett helt annat kapitel, nämligen frågan om hur man dresserar sin hund effektivt med bibehållet förtroende.

Jag hoppas att vi i hundarbetet kan överge det missuppfattade dominansbegreppet. Om vi i stället börjar koncentrera oss på att få förtroendefulla relationer till hundarna, finns alla möjligheter att den framtida hundhållningen i högre grad kommer att präglas av kärlek, omtanke och respekt för en djurart, vars väl och ve människan har påtagit sig ansvaret för.

*Texten skriven av **Per Jensen**, professor i etologi.*

Tidigare införd i tidningen Hundsport och HundMagazinet (nr 1-2 2003).

Copyright © Per Jensen